

İSLAM

MODERNİTE VE GENÇLİK

Editörler

Prof. Dr. Seyfullah KARA

Doç. Dr. Salih AYBEY

Dr. Öğr. Üyesi Tahir AŞİROV

ilāhiyāt 625

© MAKGRUP MEDYA PRO. REK. YAY. A.Ş.

İSLAM
MODERNİTE VE GENÇLİK

Editörler
Prof. Dr. Seyfullah KARA
Doç. Dr. Salih AYBEY
Dr. Öğr. Üyesi Tahir AŞİROV

ISBN 978-625-7404-34-1

1. Baskı: Temmuz 2021

Sertifika No: 44396

Mizanpaj: Tavoos
Sayfa Düzeni: Tavoos
Kapak: MAKGRUP MEDYA PRO. REK. YAY. A.Ş.
Baskı: Vadi Grafik - Sertifika No: 47479

ilāhiyāt

Cinnah Cd. Kırkpınar Sk. 5/4 Çankaya / Ankara
Tel: (0312) 439 01 69 Faks: (0312) 439 01 68
ilahiyatyayin@gmail.com

DİJİTAL ÇAĞDA GENÇLİĞİN ZAMAN PROBLEMİ VE KUR'ÂN'DAN UYARILAR

İbrahim YILDIZ

DR. ÖĞR. ÜYESİ, MERSİN ÜNİVERSİTESİ İSLAMİ İLİMLER FAKÜLTESİ.

Giriş

Günümüzde emperyalist güçlerin, teknolojiyi kullanarak dünyayı egemenlikleri altına almaya çalışırken kendileri dışındaki insanların zamanlarını faydasız işlerle heba ettirecek birtakım araç ve ortamları onlara sundukları gözden kaçmamaktadır. Böylece kendileri için gücün ve refahın yolunu açan teknoloji, başkaları için zaman öldürmenin yani tembelliğin aracı haline gelmektedir. Özellikle çocuklar ve gençler, kendilerini yetiştirmek için harcayacakları en kıymetli vakitlerini dijital oyunlar ve sosyal medyada adeta çöpe atmaktadırlar. Hayallerin dijital ortamlarda gerçekleştirilmesine olanak sağlayan, kişilere sanal bir kimlik ve çevre oluşturan oyunlar,¹ gençlerin zamanlarını esir alarak adeta onlara sanal bir hayat yaşatmaktadır. Kapitalizmin tüm hayatı kuşatması nedeniyle dünyevileşen insanlar ve özellikle gençler, kısa vadede zengin ve ünlü olma hedefini yakalamak için zamanlarının büyük bir çoğunluğunu sosyal medya ortamlarında fenomen olma hayalleriyle geçirmektedir.² Bu durum bilhassa gençlerde netlessfobi (internetsiz kalma korkusu) ve nomofobi (akıllı telefondan yoksun kalma korkusu) olarak adlandırılan dijital çağın psikolojik rahatsızlıklarının ortaya çıkmasına ve yayılmasına neden olmaktadır.

Günümüzde, teknolojiadaki gelişmelere paralel olarak internet tabanlı akıllı cihazlar da gelişmiş ve önceden birçok farklı cihazlarla ya-

¹ Nevzat Tarhan- Serdar Nurmedov, *Bağımlılık Sanal veya Gerçek Bağımlılıkla Başa Çıkma* (İstanbul: Timaş Yayınları, 2020), 70.

² Hamza Çakır, "Sosyal Medya ve Kaybedilen Mahremiyet", *Mahremiyet Bağlamında Sosyal Medya ve Aile*, ed. Fatih Kurt (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2020), 18.

pilabilen işlemler artık tek bir cihazda toplanmıştır. Belki de saatlere sürebilecek birçok iş ve işlem, bir akıllı telefon ile bir kaç dakikada yapabilir hale gelmiştir. Bu, insan hayatını kolaylaştırmanın yanında müthiş bir verimlilik artışı da sağlamaktadır. Bu durum, insan hayatını oldukça kolaylaştırmanın yanı sıra istenmeyen birçok sorunu da beraberinde getirmiştir. Çünkü sosyal medya uygulamalarının sunduğu hizmetler, kullanıcıların albenisini kazanarak bireylerin bu mecrada daha çok zaman ayırmasına imkân sağlamaktadır. Bu nedenle bireyin sosyal ağlarda her ihtiyacını bulmaya çalışması, çoğu zaman bağımlılık ya da toplumdan kopmayla sonuçlanabilmektedir.³ Bu cihazların kullanılması suretiyle kazanılan zamanın belki de kat kat daha fazlası sosyal medyada ve internette gereksizce harcanılmaktadır.⁴ Ayrıca kişiler arası yüz yüze iletişimin zayıflaması, aşırı bireyselleşme, kaynağı belli olmayan kasıtlı veya kasıtsız bilgi kirliliği, dijital bağımlılık ve bağımlılığın doğurduğu fiziksel ve psikolojik rahatsızlıklar bu sorunlardan sadece birkaçıdır.⁵ Bu rahatsızlıklar; az ve kalitesiz uyku, aşırı zihinsel meşguliyet, kullanımı kontrol etme veya limit koyma hakkındaki tekrarlayan düşünceler, erişim isteğini önlemede başarısızlık, internette her seferinde daha fazla vakit geçirmek, erişimde değilken arzulamak, gerçek hayat etkinliklerinde azalma, akademik performansın daha da kötüye gitmesi ve kişiler arası ilişki problemleri şeklinde sıralanabilir.⁶

Akıllı telefon ve internet bağımlılığı günümüzde en önemli uyuşturucu madde temelli olmayan bağımlılıklar arasında yer almaktadır.⁷ Hatta internet bağımlılığında da alkol ve uyuşturucu madde bağımlılığı benzeri patofizyolojik ve bilişsel mekanizma bozuklukları, öfke ve kaygı (anksiyete) gibi yoksunluk belirtileri yaşanmaktadır.⁸ Akıllı

³ Nihat Oyman, "Sosyal Medya Dindarlığı", *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 28 (2016), 127.

⁴ Sosyal medyanın kullanıcılar üzerindeki etkilerinin incelendiği birçok araştırmada sosyal medyanın kullanıcıların zamanlarını kaybettirdiğine işaret edilmiş ve bu hususta araştırmalar yapılması gerektiği vurgulanmıştır. Ö. bk. Selçuk Kıran vd., "Sosyal Medya Kullanımının Kişiler Üzerindeki Etkilerinin İncelenmesi", *Bilişim Teknolojileri Dergisi* 13/4 (2020), 440.

⁵ Cemre Anlayışlı- Nergüz Bulut Serin, *Ergenlerde İnternet Bağımlılığı ve Depresyon* (Ankara: Dorlion Yayınları, 2019), 21-22, 57, 70-72.

⁶ D. J. Kuss, M. D. Griffiths, "Social Networking Sites and Addiction: Ten Lessons Learned", *International Journal of Environmental Research and Public Health*, 14 (3), (2017), 311 akt. Kıran vd., "Sosyal Medya Kullanımının Kişiler Üzerindeki Etkilerinin İncelenmesi", 436.

⁷ Anlayışlı - Serin, *Ergenlerde İnternet Bağımlılığı*, 58.; Tarhan - Nurmedov, *Bağımlılık*, 69-73.

⁸ Eda Deligöz, *Sanal Dünya ve İnsan* (İstanbul: KDY Yayıncılık, 2020), 72-73.

telefonun yaygınlaşması internetin de aşırı ve kontrolsüz kullanımını beraberinde getirmesi nedeniyle kişiler sanal ortamda geçirdikleri süreyi kontrol edemeyerek gündelik işlerini aksatmaktadır.⁹ Bu tür dijital cihazların hızla gelişmesi ve yaygınlaşmasından da toplum içinde en çok etkilenenlerin gençler olduğu tespit edilmiştir.¹⁰

Çalışmamızın amacı dijitalleşme çağında zamanı değerlendirme ve verimli kullanma problemi yaşayan gençlere Kur'ân'ın zamana verdiği önemi hatırlatmak ve onların bu sorunlarını çözebilmeleri için Kur'ânî ilkeleri hatırlatmaya gayret etmektir. Kapsam olarak gençlerin zamanını heba eden dijital faktörlerden internet oyunları ve sosyal medya ele alınacak ve Kur'ân'daki zaman ile ilgili âyetlere ve müfessirlerin bu konudaki yorumlarına yer verilecektir. Bu çalışmada literatür taraması metodu kullanılarak konu ile ilgili yapılan araştırmaların verileri dikkate alınacaktır.

2. Zamanı Heba Eden Dijital Ortamlar

Toplum içinde yaşamak zorunda olan insan,¹¹ sosyal yaşamda kendine bir yer edinme, diğer bireylerle etkileşim içinde olma ve iletişim kurma ihtiyacı duymaktadır. Bu ihtiyaç, yüzyıllardır yüz yüze iletişim şeklinde giderilirken günümüz dijital çağında yüz yüze iletişim yerini yavaş yavaş dijital iletişime bırakmış görülmektedir. Kullanıcıların kolay ve özgürce içerik üretebildikleri, hızlıca paylaşabildikleri ve geniş kitlelere kolaylıkla ulaşabildikleri dijital platformlar,¹² gençlerin arkadaş edinme ve sohbet etme ihtiyaçlarına cevap vermekte,¹³ bireyler duygu ve düşüncelerini paylaşma ya da yalnızlık, değersizlik gibi hislerini giderme adına özellikle sosyal medya sitelerini sıklıkla kullanmaktadır.¹⁴ Çünkü sosyal medya kullanımında kişilerin temel hedefi, başkaları ile iletişime geçmek veya etkilemek istedikleri hedef kitlenin dikkatini çekecek ve daha fazla etkileşim alacak içerik-

⁹ Serdar Yıldırım- Ahmet Nesimi Kışioğlu, "Teknolojinin Getirdiği Yeni Hastalıklar: Nomofobi, Netlessfobi, Fomo", *SDÜ Tıp Fakültesi Dergisi* 25/4 (2018), 473.

¹⁰ Müjdat Avcı, "Ergenlikte Toplumsal Uyum Sorunları", *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 7/1 (2006), 39, 57.

¹¹ İbn Haldun, *Mukaddime*, çev. Süleyman Uludağ (İstanbul: Dergâh Yayınları, 2007), 1/213.

¹² Mustafa Bostancı, *Sosyal Medya -Dün Bugün Yarın-* (Konya: Palet Yayınları, 2019), 22.

¹³ Murat Hazar, "Sosyal Medya Bağımlılığı Bir Alan Çalışması", *İletişim Kuram ve Araştırma Dergisi* 32 (2011), 167.

¹⁴ Uğur Doğan- Yahya Karakuş, "Lise Öğrencilerinin Sosyal Ağ Siteleri Kullanımının Yordayıcısı Olarak Çok Boyutlu Yalnızlık", *Sakarya University Journal of Education* 6/1 (2016), 58.

ler yayınlamaktır.¹⁵ Ayrıca insanların internet tabanlı uygulamaları sıklıkla kullanmalarının altında yatan bir başka neden de hızlanan ve karmaşılaşan günümüz hayatında dijital teknolojinin insanın hayatı kolaylaştırması, uzun zaman alan bazı işlerin orada daha kısa bir sürede yapılabilmesidir.

Günümüzde yeni iletişim teknolojilerinin ve yeni medya araçlarının en popüler olanı hiç kuşkusuz sosyal paylaşım ağlarıdır. Bireysel ve kolektif interaktif iletişime olanak tanıyan sosyal paylaşım ağları; resim, video, yazı, yorum vb. birçok konuda kullanıcıların çevrimiçi ve çevrimdışı aktif biçimde paylaşımında bulunabildikleri platformlar olarak tanımlanabilir. Bu anlamda kullanıcıların etkileşim içinde olmasına olanak veren çevrimiçi araçlar olarak da ifade edilen sosyal medyaya; forumlar, bloglar, wikiler, paylaşım, sosyal ağ, mikroblog siteleri ve çevrimiçi sanal dünyalar örnek olarak gösterilebilir.¹⁶ Kısaca sosyal medya, insanların karşılıklı olarak ileti aktarabildiği, internet temelli platformların genel adıdır.

Modern dünyadaki pek çok dinamiğin ve etkinin bir sonucu olarak sosyal medya özellikle modern dünyadaki insan profili için adeta bir gereklilik haline gelmektedir. Çoğunlukla para ve diğer maddî çıkarlar elde etme adına koşuşturan, bu sebeple manevî duyguları ve insan ilişkileri daha geri planda kalan modern insanlar için bir rahatlama, eğlenme ve enerjisini boşaltma alanı olan sosyal medya, bulunmaz kurtarıcı gibi görünmektedir. Birer haber edinme ve toplumsal ortama katılma aracı olan klasik medya, zamanla dijitalleşerek ucuz eğlence araçlarına dönüşmüştür. Dolayısıyla sosyal medya, düşünerek yorulmak yerine eğlenerek zaman geçirmenin en çekici araçları ve kendini unutarak başkalarının dünyalarına girip oradaki farklı unsurlarla rahatlamamanın yollarını arayanların başlıca sığınakları halini almıştır.¹⁷

Sosyalleşme ihtiyacını bu yolla gidermeye çalışan gençlerde, ergenlik döneminin en temel ihtiyacı olan kimlik kazanma arzusu, onların, yeni ve her türlü bağdan bağımsız sanal bir kimlik veren internete bağımlı olmalarında oldukça etkilidir. Çünkü bu dijital ortamlar, gençleri gerçek hayattaki kimliklerini gizleyerek olduklarından çok daha abartılı ve gerçekdışı bir kimlik sahibi yapabilmektedir.¹⁸ Bu durumda gençler, düşüncelerini çok daha rahat bir şekilde ifade edebilmekte ve

¹⁵ Bostancı, *Sosyal Medya*, 50.

¹⁶ Mehmet Emin Babacan, *Sosyal Medya ve Gençlik* (İstanbul: Bir Yayıncılık, 2017), 82.

¹⁷ Cereci, *Sosyal Medya*, 16, 64-66.

¹⁸ Anlayışlı - Serin, *Ergenlerde İnternet Bağımlılığı*, 89.

diğer insanlarla iletişime geçebilmektedirler. Aynı zamanda ergenlerin yenilik ve heyecan arama özellikleri de onların internet bağımlısı olmalarında etkin bir faktördür.¹⁹

Sanal ortamda geçirilen vakit ne kadar artarsa yeni insanlarla tanışma imkânı da artmaktadır. İnsanlar, çeşitli nedenlerle günlük hayatlarında gerçekleştiremedikleri sosyalleşmeyi dijital platformlar aracılığıyla gerçekleştirmeye çalışmaktadırlar. Bilhassa gençler dijital oyunlar, internet forumları ve özellikle sosyal medya siteleri ile sosyalleşmeye çalışmaktadırlar. Dolayısıyla klasik anlamdaki sosyalleşme süreci bozulurken dijital ortamlarda yeni sosyalleşme alanları oluşturmaktadır.²⁰ Fakat gerçekte sosyal medya, insanların sosyalleşme gibi temel gereksinimlerini karşılamaktan çok yaşamın gergin ritmi içerisinde onları oyalamayı ve eğlendirmeyi amaçlamaktadır.²¹ Bu da sosyal medyada geçirilen zamanın verimli bir şekilde değerlendirilmesini oldukça zorlaştırmaktadır. Her ne kadar bu ortamlarda kültür, eğitim ve din içeriklerine sahip siteler de yer alsın ve bunların insanlara fayda verdiği düşünülse de dikkat etmediği takdirde kişi, bir süre sonra faydasız hatta zararlı içeriklere dalmakta ve zamanını nasıl heba ettiğini fark edememektedir.²²

Yoğun internet kullanımı, bireyin tüm zamanını almakta ve onun arkadaşlık ve aile ilişkilerini zayıflatarak iş ve sosyal hayata daha az zaman ayırmasına sebep olmaktadır.²³ Özellikle akıllı telefonunu sürekli kontrol etme isteği duyan kişi özel, sosyal ve iş hayatında adaptasyon sorunu yaşamaktadır.²⁴ Bu durumda kişinin özellikle iş hayatındaki verimi önemli ölçüde düşmekte, özel ve sosyal hayatında diğer insanlarla birçok iletişim problemleri yaşamasına neden olmaktadır.²⁵ Yapılan bir araştırmada özellikle dijital gelişmeleri yakından takip etme

¹⁹ Esra Ceyhan, "Ergen Ruh Sağlığı Açısından Bir Risk Faktörü: İnternet Bağımlılığı", *Çocuk ve Gençlik Ruh Sağlığı Dergisi* 15/2 (2008), 115.

²⁰ Anlayışlı - Serin, *Ergenlerde İnternet Bağımlılığı*, 69.

²¹ Cereci, *Sosyal Medya*, 61.

²² Bu içeriklerin, gençlerde dinî inanç buhranlarına sebebiyet vererek derecedeki zararları konusunda bk. İbrahim Yıldız, "Kur'ân Çerçevesinde Farklı Dine Mensup Ebeveyn-Çocuk Arasındaki İlişkinin Sınırları", *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi* 21/1 (2021), 245.

²³ Anlayışlı - Serin, *Ergenlerde İnternet Bağımlılığı*, 89.

²⁴ Meryem Düğer, "Dijital Çağın Hastalığı: İletişimi Kaybetme Korkusu Nomofobi ve Netlessfobi", *Sosyal Medya ve Etkileri*, ed. Halil Özcan Özdemir (Ankara: Gece Akademi, 2019), 53.; Deligöz, *Sanal Dünya ve İnsan*, 73.

²⁵ Haluk Erdem vd., "Mobil Telefon Yoksunluğu Korkusu (Nomofobi) Yayılımı: Türkiye'den Üniversite Öğrencileri ve Kamu Çalışanları Örneklemleri", *Bilişim Teknolojileri Dergisi* 10/1 (2017), 3.

eğiliminde olan gençlerde eğitim süreçlerindeki başarı ve ilginin önemli oranlarda düştüğü tespit edilmiştir.²⁶

Bu konuda yapılan bir araştırmaya katılanların % 50'sinden fazlası akıllı telefonlarını hiç kapatmadıklarını, kapattıkları zaman oluşacak gündemi takipte geç kalacaklarından endişe duydukları, dakikalarla ifade edilebilecek sıklıkta akıllı telefonlarına mesaj veya arama gelip gelmediğini kontrol için baktıklarını ve telefonları olmadan bir gün bile geçiremeyeceklerini ifade etmişlerdir.²⁷ Dolayısıyla nomofobi olarak adlandırılan teknolojik bağımlılık nedeni bu korku, sadece telefonsuz veya internetsiz kalma korkusunu değil, bunlar sayesinde oluşturulan iletişimi kaybetme korkusunu da içine almaktadır.²⁸

Günümüzde akıllı telefondan ve internetten yoksun kalma kaygısını her yaştan insan yaşayabiliyorsa da bu kaygının en sık görüldüğü yaş aralığının 15-25 arası gençler olduğu tespit edilmiştir. Özellikle lise çağı öğrencilerinde nomofobinin her geçen gün arttığı belirtiliyor. Hem her dönemde aynı belirtileri olsa da özellikle ergenlik döneminde kullanılan telefon, sadece bir iletişim aracı olarak kabul edilemez. Aksine gençler, telefonlarına yüklediği uygulamalar, oyunlar ve mesajlaşmalar ile çevresindeki olumsuzluklardan kaçmak ve telefonu sayesinde kendisine daha steril bir dünya kurmak istemektedirler. Oluşturdıkları bu yeni atmosferde kendilerini daha rahat daha özgüvenli hissetmektedirler.²⁹

Kültür endüstrisi alanındaki çalışmaları ile tanınan Prof. Theodor W. Adorno (1903-1969), zaman ve kapitalizm ilişkisi hakkındaki görüşlerini anlatırken kapitalizmin modern insanın zamanını nasıl kullanması gerektiğini de dikte ettirdiğinden bahsetmektedir. Ona göre kapitalizm, etkinliğini sadece ekonomik olarak insanlığa kabul ettirmekle yetinmez; aynı zamanda yaşamın tüm alanını da rasyonelleştirerek, metalaştırarak ve şeyleştirerek bünyesine dâhil etme çabası içine girer. Bu amaçla duyguların ve arzuların sistemin içinde kontrol altına alınması ve yönlendirilmesi modernizm için kaçınılmaz bir gerekliliktir.³⁰ Bu bağlamda değerlendirildiğinde kapitalizm, her şeyden öte meta üreten bir sistemdir. Dolayısıyla ana hedeflerden biri üretilen meta-

²⁶ Haluk Erdem vd., “Üniversite Öğrencilerinde Mobil Telefon Yoksunluğu Korkusunun (Nomofobi) Akademik Başarıya Etkisi”, *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi* 21/3 (2016), 923-936.

²⁷ Döğür, “Dijital Çağın Hastalığı”, 55.

²⁸ Ekmel Geçer, *Sosyal Medya ve İletişim Psikolojisi* (İzmir: DİB Yayınları, 2020), 122.

²⁹ Geçer, *Sosyal Medya ve İletişim Psikolojisi*, 124.

³⁰ Tolga Kara, “Kültür Endüstrisi Kavramı Çerçevesinde Medya Ürünleri: Eleştirel Yaklaşım”, *The Turkish Online Journal of Design Art and Communication* 4/1 (2014), 52.

ların doğal görünmesini sağlamaktır. Bu görev de birer meta olarak değerlendirilebilecek medya ürünlerinin üretimini yönetenlere düşmektedir. Bu temel içinde ana hedeflerden biri de sınıf bilinçlerinin yok olması ve atomize hareket eden, fazla düşünmeyen, kitlesel eğlenceler üzerine odaklanan ve bunlarla zaman geçiren insan topluluklarının oluşturulmasıdır.³¹

Adorno'ya göre modern toplum insanları, sanayi devrimi ve geçip giden Dünya savaşlarının ardından, zorlu çalışma şartlarıyla mücadele etmek zorunda kalmıştır. Bu dönemde kapitalizm, insanların iş haricindeki boş zamanlarını kişiyi ruhen ve bedenen rahatlatmaktan veya zihnen geliştirmekten daha ziyade bir sonraki çalışma gününe hazırlanması şeklinde planlamaktadır. Bu anlayışa göre insan bir bakıma otomatik pilota çalışan bir makine gibidir ve hala üretimin bir parçası durumundadır. Adorno'ya göre kapitalizmde eğlence gibi boş vakit kapsamındaki tüm faaliyetler aslında iş hayatının bir uzantısıdır.³² Ona göre modern hayatta, boş vakit, oldukça kötü niyetli olan eğlence makinesinin elindedir. Her gün bize dayatılan diziler, filmler, ünlü yaşamları adeta dikkatimizi dağınık tutmak ve kendimizi anlamamıza engel olmak için tasarlanmışlardır. Hatta haberler dahi bir bakıma böyledir. Günün yorgunluğundan sonra bize sunulan haberler, aydınlanma çabamızdan uzaklaştırarak bizi anlamsız hikâyelere boğar. İçinde bulunduğumuz; fikirlerin, tercihlerin ve ideolojilerin bize zorla dayatıldığı açık hapishanenin farkında olmamızı engeller.³³

Adorno'nun bu yaklaşımı yaşadığı zamanın medya aygıtları hakkında söyledikleridir. Fakat onun temelde eleştirdiği kapitalist düzenin insanlar üzerinde oluşturduğu zaman algısı ve hâkimiyeti, günümüz dijital çağda artık çok daha profesyonelleşerek bu açıdan insanı adeta köleleştirmiştir. İnternet ortamlarında eğlendiklerini düşünen insanlar, farkında olmadıkları bir sanal uzam yolculuğunda yer almaları, onlarda *şu anın* öneminin kaybolmasına sebebiyet vermektedir. Geçmiş, şimdi ve geleceğin aynı iletide birbirleriyle etkileşim içerisinde olacak şekilde programlandığı yeni iletişim sisteminde zaman adeta silinmektedir.³⁴ Özellikle sosyal medya ve dijital oyun platformları, insanların düşünce- necekleri, kendilerini kültürel ve bedensel olarak geliştirebilecekleri

³¹ Theodor W. Adorno, *Kültür Endüstrisi Kültür Yönetimi*, çev. Nihat Ülner v.dğr. (İstanbul: İletişim Yayınları, 2007), 101.

³² Adorno, *Kültür Endüstrisi*, 68.

³³ Geçer, *Sosyal Medya ve İletişim Psikolojisi*, 87-88.

³⁴ Manuel Castells, "Gerçek Sanallık Kültürü", *Cogito* 30 (2002), 215.; Deligöz, *Sanal Dünya ve İnsan*, 75.

boş zamanlarını adeta esir almaktadır. Onları Adorno'nun dediği gibi düşünmeyen, atomize hareket eden ve sadece eğlenen kişilere dönüştürmektedir. İnsanların makineleşmesi ve sadece küresel güçlerin kendilerine verdikleri işi yapmaları ve biçtikleri rolleri oynamaları anlamına gelecek olan bu durum özellikle dünyada imtihan edildiğimize iman eden biz müslümanlar adına kabul edilebilir bir durum değildir. Ayrıca dijital platformları üreten ve tüm dünyada pazarlayan şirketlerin yöneticilerinin, çocuklarını teknolojisiz bir okula göndermeleri haberlerini³⁵ dikkate alacak olursak gerek dijital oyun gerekse sosyal medya platformları özellikle gençler için pek de sağlıklı olmadığını söyleyebiliriz.

Bu platformları kültür, eğitim, din, psikolojik ve bedensel gelişim problemleri doğurduğu ilmi çevrelerde uzun zamandır ele alınmakta ve tartışılmaktadır. Biz bu çalışmamızda konunun zaman yönüne dikkatleri çekmek istedik. Buraya kadar olan açıklamalarımızdan dijital platformların insanların ve özellikle de gelişim çağındaki gençlerin zamanlarını heba ettiği, onların her türlü gelişimlerine ket vurduğu, onların düşünmeyen, harekete geçemeyen birer iş robotu gibi olmalarının hedeflendiğini anlaşılmaktadır. Çalışmanın bundan sonraki bölümünde, bu sorunun farkına varan gençlere bir nebze de olsa yardımcı olabilmek adına zamanı doğru ve verimli kullanma için Kur'an'ın bizlere hatırlattıkları ele alınacaktır.

3. Kur'an'da Zamanın Değeri

İnsana bahşedilen en önemli nimetlerden olan zamanı düzenleyip takdir eden Allah Teâlâ'dır.³⁶ Kur'an'da zaman geçici,³⁷ geriye doğru tekrar yaşanılmayan,³⁸ hesaplanabilir³⁹ olarak vasıflandırılır. Zamanın ölçülebilir olması için ayların sayısının Allah tarafından on iki olarak tespit edildiği haber verilmişti.⁴⁰ Bazı âyetlerde fecir, kuşluk ve ikinci vaktine yemin edilmesi zamanın değerine bir işaretir.⁴¹ Çünkü Kur'an'da yeminlerin bulunmasının bir sebebinin de yemin edilen şe-

³⁵ Bk. <https://www.ntv.com.tr/egitim/amerikada-teknolojiden-uzak-duran-okulajPrjC6ggUCsTelEX7UgIQ> (Erişim Tarihi: 17.03.2021); <https://www.egitimpedia.com/silikon-vadisi-yoneticilerinin-cocuklari-neden-teknoloji-girmeyen-bir-okula-gidiyor> (Erişim Tarihi: 17.03.2021).

³⁶ el-Müzzemmil 73/20.

³⁷ en-Nâziât 79/46.

³⁸ el-Münâfikûn 63/11.

³⁹ el-En'âm 6/96; el-İsrâ 17/12; er-Rahmân 55/5.

⁴⁰ et-Tevbe 9/36.

⁴¹ el-Fecr 89/1; ed-Duhâ 93/1; el-Asr 103/1.

yin önemine işaret etmek olduğu ifade edilmiştir.⁴² Zamanın da yaratıcısı olan Allah Teâlâ hariç bu kâinattaki her şey belli bir zaman ile sınırlıdır. Her gezegen gibi dünya da belli bir sürede dönmekte, güneş belli zamanlarda doğup batmaktadır. İnsanlar, hayvanlar ve bitkiler hepsi belli bir zaman diliminde yaşamaktadırlar. Aslında zaman, tüm canlılar için adaletle paylaştırılan bir nimettir. Herkesin haftada yedi günü, günde yirmi dört saati vardır. Aralarındaki tek fark bu vakti nasıl değerlendirdikleridir.⁴³

*“O, ölümü ve hayatı, amel/davranış bakımından hanginizin daha güzel olacağını imtihan etmek için yarattı.”*⁴⁴ ayetiyle ifade edilen hayat ve ölüm arasını yani insanın ömrünü nasıl geçirdiği çok önemlidir. Dolayısıyla aslında Kur'an'a göre insanın tek sıkımlık bir barut hakkı vardır. İnsan bir defa doğacak, bir defa yaşayacak ve bir defa ölecektir. Bu zaman zarfında yapıp ettikleri ile de hesaba çekilecektir. Zamanı/ömrü bittiğinde de asla ona ek bir zaman verilmeyecektir.⁴⁵ Bu da zamanın insanın elindeki en kıymetli nimet olduğu anlamına gelir. Çünkü her türlü nimet -can, din, akıl, mal, mülk- ancak zaman nimeti bizde olduğu müddetçe anlamlı ve değerlidir. Zaman nimeti, insanın elinden alındığında yani öldüğünde bütün nimetler artık o kişi için faydasız ve gereksiz olmaktadır. Bir insanın zamanı verimli kullanması demek, hedef ve gayelerini gerçekleştirmesine yönelik faaliyetler yapması demektir. Boşa geçen zamanın geri döndürülmesi veya başka bir yolla telâfi edilmesi mümkün olmadığı için zamanın boşa geçirilmesi adeta boşuna bir hayat sürmek demektir. Çünkü geçen zaman insanın hayatıdır ve hayatın her saati, her günü, her yılı sadece bir kez yaşanır ve geçip giden zamanı geri getirmek de asla mümkün olmaz.

Kur'an, zamana verdiği öneme işaret ederek şöyle buyurmaktadır: *“Asra yemin ederim ki insan gerçekten ziyandadır. Bundan ancak imân edip sâlih amel işleyenler, birbirine hakkı tavsiye edenler ve birbirine sabrı tavsiye edenler müstesnadır.”*⁴⁶ Zamana yemin edilerek başlayan bu sûrede, iman, sâlih amel, hakkı ve sabrı tavsiye ile geçirilmeyen ömrün adeta israf edildiği ve sahibi için bir hüsrân vesilesi olduğu haber verilmektedir. Sûreye adını veren *asr* kelimesi, ikinci vakti anlamına geldiği gibi Taberî'nin tercih ettiği görüşe göre “mutlak zaman” manasına da

⁴² İsmail Cerrahoğlu, *Tefsir Usulü* (Ankara: Diyanet Vakfı Yayınları, 1993), 169.; Muhsin Demirci, *Tefsir Usulü* (İstanbul: İFAV Yayınları, 2018), 151.

⁴³ Özcan Hıdır, *Vakit Disiplini* (İstanbul: Erkam Yayınları, 2020), 10, 67.

⁴⁴ el-Mülk 67/2.

⁴⁵ Bk. el-En'âm 6/27; el-Mü'minûn 23/99; es-Secde 32/12;

⁴⁶ el-Asr, 103/1-3.

gelmektedir.⁴⁷ İnsan, yaratılışı itibariyle yaşamı sever fakat geçici dünya malının verdiği rehavet sonucu gaflete düşerek bu hayatın hiç bitmeyeceğini zanneder ve bir gün öleceğini unuttur.⁴⁸ Hatta “*Değerli olan zaman, sadece dünya hayatında yaşanılanıdır*” şeklinde düşünerek âhireti bile inkâr eder.⁴⁹

İslâm düşüncesinde zamana çok daha farklı bir zaviyeden bakılmaktadır. Örneğin Râzî’ye göre, kalan ömrün bir kıymeti yoktur, kıymetli olan yaşanan şu andır. Çünkü geçen zamanda kişi tövbe etmemişse zaten iş işten geçmiştir. Gelecek zamanın da bir kıymeti yoktur çünkü erişileceği belli değil ki o zaman tövbe edilebilsin. Dolayısıyla Râzî’ye göre en önemli zaman, içinde yaşanan o andır.⁵⁰ Dikkat edilirse dünya hayatının değeri, âhiretin temel alındığı bu düşünceye göre değerlendirilmekte ve önemli olanın sâlih amel ve tövbe olduğu vurgulanmaktadır. Dolayısıyla mü’min sadece dünyadaki yaşamı için değil âhiretteki sonsuz yaşamı için plan yapmalı; dünya malı değil orada geçer akçe ne ise onu biriktirmelidir.

Hasan el-Bennâ’ya göre vakit, hayatın kendisidir. Hayatı sadece maddî değerlerle ölçenler, “vakit nakittir” derler fakat maddeden daha ilerisine bakanlara göre vakit, maddî bir kıymet değil bir ömürdür. Hayat, doğumla ölüm arasında geçen zamandan ibarettir. Maddî varlıklar elden çıktığında onları yeniden elde etme imkânı vardır. Fakat geçen zaman, yaşanan ömür bir daha asla geri gelmez. Bu nedenle zaman, altından da elmaştan da daha kıymetlidir.⁵¹ Çünkü zaman sınırlıdır, depolanamaz ve tekrarı yoktur, sadece hiç durmadan tek yönde akar durur.⁵² Bu açıdan zaman nimeti hesaba çekileceğimiz en önemli nimetlerdendir: “*Sonra o gün, nimetlerden mutlaka hesaba çekileceksiniz?*”⁵³ Âhirette suçluların birbirlerine sordukları sorulardan biri de; “*Sizi Sekar’a (cehenneme) ne soktu?*”⁵⁴ sorusudur. Cehennemde azab görenlerin bu soruya verdikleri cevaplardan biri de: “*Bâtıla dalanlarla birlikte biz de daldık.*”⁵⁵ Elmalılı, bu âyette ifade edilen *bâtıl*; “boş lakırdılar,

⁴⁷ Ebû Ca’fer et-Taberî, *Câmi’u’l-beyân an te’vîli âyi’l-Kur’ân*, thk. Abdulmuhsîn et-Turkî (Kahire: Dâru Hicr, 2001), 24/612.

⁴⁸ el-Bakara 2/96; el-Enbiyâ 21/44.

⁴⁹ el-Câsiye 45/24.

⁵⁰ Fahreddîn er-Râzî, *Mefâtîhu’l-gayb* (Beyrût: Dâru’l-Fikr, 1981), 32/84.

⁵¹ Hasan el-Bennâ, *Risaleler*, çev. Hasan Karakaya- H. İbrahim Kutlay (İstanbul: Hikmet Neşriyat, 1992), 5/52.

⁵² Hıdır, *Vakit Disiplini*, 60.

⁵³ el-Tekâsür 102/8.

⁵⁴ el-Müddessir 74/42.

⁵⁵ el-Müddessir 74/45.

beyhude işler, şunun bunun aleyhinde lehinde mâlâyânî sözler, zaman öldüren, keyf-ü hevaya tealluk eden şeyler” olarak açıklamıştır.⁵⁶ Dolayısıyla “... Kendi dilleri, elleri ve ayakları, yapmış olduklarına şahitlik ettikleri gün ...”⁵⁷ şeklinde ifade edilen o dehşetli günün sıkıntılarından kurtulmak, bâtıla dalmamak ile olacaktır. Bu da zamanı Allah Teâlâ’nın rızasına uygun işlerle geçirmekle elde edilebilir.

Öte yandan ahirette insanın zamanla alakalı olarak ömrünün her anından hesaba çekileceği, verilen hayat sermayesini ne yolda, nasıl harcadığının sorulacağı hadislerde açık ifadelerle beyan edilmiştir. İbn Mes’ûd’un nakledildiğine göre Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur: “Kıyamet gününde insanoğlu şu beş şeyden hesaba çekilmedikçe Rabbinin huzurundan bir yere kımıldayamaz: Ömrünü nerede ve nasıl geçirdiğinden, gençliğini nerede yıprattığından, malını nereden kazanıp nerede harcadığından, bildiği ile amel edip etmediğinden.”⁵⁸ Dikkat edilirse bu sayılanların hepsi ömür, yani insanın dünyada geçirdiği zaman ile ilgidir. Ayrıca Hz. Peygamberimiz; “İki nimet vardır ki, insanların çoğu onları değerlendirmeye hususunda aldanmıştır: Sağlık ve boş vakit.”⁵⁹ buyurarak zamanı iyi kullanmanın önemine ve insanların birçoğunun bu iki hususta gaflette olduklarına işaret etmiştir. Zamanı değerlendirme ile alakalı şu beş hususa dikkatleri çeken Hz. Peygamber; “Beş şey gelmeden önce beş şeyin kıymetini bilin: Yaşlılıktan önce gençliğinin, hastalanmadan önce sıhhatinin, fakirliğinden önce zenginliğinin, meşgul zamanlarından önce boş vakitlerinin ve ölümden önce hayatının.”⁶⁰ buyurmuştur. Tüm bu hadislerde müslümanlara zaman konusunda uyarılarda bulunulmuş, zamanın geçtikten sonra tekrar geri alınamayacağı, bu nedenle de zamanı iyi değerlendiremeyenlerin her daim pişman olacakları haber verilmiştir.

Özellikle günümüzde müslümanlar, kendilerine faydası olmayacak işlerin peşinden koşuşturmakta ve çoğu zaman Allah’ı düşünmeye hatta aileleri ile ilgilenmeye bile zaman bulamamaktadırlar. Hz. Peygamberimiz bu hususta “Kişinin kendisini ilgilendirmeyen şeyleri (mâlâyânî) terk etmesi, müslümanlığının güzel olmasındandır”⁶¹ buyurmuştur. Sözlükte “kişi için bir anlam ve değer taşımayan, onu ilgilendirmeyen” manasındaki bu tabir, “insanın yapmaması halinde günah işlemiş olmayacağı, şahsının veya malının zarar görmeyeceği davranışlar” ve “kişinin ihti-

⁵⁶ Muhammed Hamdi Yazır, *Hak Dini Kuran Dili* (İstanbul: Eser Neşriyat, 1979), 8/5466.

⁵⁷ en-Nûr 24/24.

⁵⁸ Tirmizî, “Sıfatü’l-kıyâme”, 1.

⁵⁹ Buhârî, “Rikâk”, 1.

⁶⁰ Buhârî, “Rikâk”, 3; Tirmizî, “Zühd”, 25.

⁶¹ İbn Mâce, “Fiten”, 12; Tirmizî, “Zühd”, 11.

yaç duymadığı, kendisi için gerekli olmayan, fayda sağlamayan işler, fuzûlî sözler” olarak açıklanmıştır.⁶² Bu hadisin ışığında düşündüğümüzde günümüz gençliğinin zamanını heba eden dijital oyunların ne kadar boş ve gereksiz oldukları açığa çıkacaktır.

Kur’ân’da kurtuluşa eren mü’minler, zamanlarını boş işlerle geçirmeyen kişiler olarak vasıflandırılır: “Onlar boş ve faydasız şeylerden yüz çevirirler.”⁶³ “Onlar, yalana şahitlik etmeyen, faydasız boş bir şeyle karşılaş-tıkları zaman, vakar ve hoşgörü ile geçip gidenlerdir.”⁶⁴ Bu âyetlerde boş ve faydasız her türlü iş ve uğraştan uzak olarak tanıtılan mü’minler, zamanlarını faydalı işlerle geçirmek zorundadırlar. Hatta onlar için hayatta boş zaman mefhumu yoktur. Çünkü “Öyleyse, bir işi bitirince diğerine koyul.”⁶⁵ âyeti, boş vaktin amaçsızca yatıp uzanılan, eğlenilip vakit geçirilen bir zaman dilimi değil, kendimizi yine başka faydalı bir işle meşgul ederek dinlendireceğimiz bir zaman olduğuna işaret eder. Dolayısıyla gerek bedenlen gerekse zihnen dinlenmek, aslında boş boş durmakla değil, kendimize faydalı olabilecek uğraşlar ile gerçekleşebilir. Bu açıdan müfessir İbn Âşûr “Âyetin manası şudur ki; önemli işlerden birini tamamladıktan sonra hemen başka bir işe yönel ki böylece bütün vakitlerini önemli işlerle değerlendirmiş olasın, şeklindedir” demiştir.⁶⁶

Dünyada zaman üç kısımdan ibarettir. Zamanın birinci kısmına yaşanmış zaman yani mazi, geçmiş zaman; içinde bulunduğumuz, şu an yaşadığımız zaman yani şimdiki zaman ve istikbal dediğimiz ve yaşamayı arzu ettiğimiz zamana da gelecek zaman diyoruz. Geçmiş zamanın artık tekrar yaşanabilme, geri getirilebilme imkânı yoktur. Bu nedenle geçmişten ibret almak, varsa geçmişte işlenmiş günahlara tövbe etmek, yapılan sevaplara yenilerini eklemek tavsiye edilir. Gelecek zaman ise kişi adına gelmesi kesin olmadığı için hiçbir işi ve özellikle de tövbeyi geleceğe bırakmamak istenir. Zaman açısından bakıldığında insanların geçmişlerinden ibret almaları, geleceklerini buna göre planlamaları bu arada da şu anda yapması gereken görev ve sorumlulukların ihmal etmemeleri gerekmektedir.

Müslüman genç, gafletten uzak durarak içinde bulunduğu vakti

⁶² Mustafa Çağrı, “Mâlâyânî”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2003), 27/480-481.

⁶³ el-Mü’minûn 23/3.

⁶⁴ el-Furkân 25/72.

⁶⁵ el-İnşirâh 94/7.

⁶⁶ Muhammed Tâhir İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve’t-tenvîr* (Tunus: ed-Dâru’t-Tunûsiyye li’n-Neşr, 1984), 30/416-417.

değerlendirmeye gayret etmelidir. Yani dünle (geçmişle) avunmak/övmek ve yarının (geleceğin) kaygısına düşmek yerine “ân”ı (bugünü) fırsat bilmelidir. Tasavvufî terimle söylenecek olursa “İbnü'l-vakt” olmalıdırlar. İbnü'l-vakt (zamanın oğlu) olmak, kişinin yaşanan anı değerlendirmesidir. Ömür bir gün gelecek bitecektir, bu nedenle insan vakitlerini en hayırlı işlerle geçirmeli ve o vakit içinde kendilerinden istenen görevleri mutlaka yerine getirmelidir. Dolayısıyla bir dervişin derdi ve düşüncesi, geçmiş veya gelecek zaman değil, içinde yaşadığı zamanı değerlendirmektir.⁶⁷ Bu nedenle içinde yaşadığı vaktin kıymetini bilen ve onu en güzel surette değerlendirenler ancak kâmil bir mü'min olabilirler. Her insan, az veya çok “Nereden geldim ve nereye gideceğim? Varlığımın anlam ve amacı nedir?” gibi benlik arayışı sorularına cevap arar. İbnü'l-vakt olan kişilerde bu arayış süreci daha az yıpratıcı geçer. Çünkü bu kişiler, yaşadıkları anın değerini fark ettikleri için zamanın aşındırıcı gücüne engel olup adeta ona hâkim olurlar.⁶⁸ Fakat işlerin zamanında yapılmaması ve bir anlamda anı değerlendirmeme demek olan işlerin sürekli ertelenmesi, vakit kaybının önemli sebeplerindendir. Bu itibarla bilinçli bir gencin gününün her saniyesini “hayırdan yana en güzel ne yaparak geçirebilirim” diye düşünerek geçirmesi ve bu konuda Allah'ın “... Öyleyse hayırlarda yarışınız...”⁶⁹ emrine uyarak acele davranması gerekir.⁷⁰

Allah Teâlâ, birçok ibadet için belli vakitler tayin etmiş ve bu vakitlerin dışında bu ibadetlerin kabul edilmeyeceğini bildirmiştir. Örneğin namaz ibadeti hakkında “... Çünkü namaz, mü'minlere belirli vakitlere bağlı olarak farz kılınmıştır.”⁷¹ buyurulmaktadır. Vakti girmeden kılınan namaz kabul olunmadığı gibi vakti çıktıktan sonra kılınan namaz da kabul olunmaz. Kur'an'da namaz vakitleriyle ilişkili olarak günün birçok vakti “sabah, kuşluk vakti, öğle, gün ortası, ikindi, akşam, yatsı- söz konusu edilmektedir.⁷² Ayrıca farz kılınan oruç ve hac ibadetleri için de belli bir vakit tayin edildiği haber verilmektedir.⁷³ Bu ibadetlere zamanı değerlendirme ve muhasebe etme açısından bakıldığında beş vakit namazın günü, Cuma namazının haftayı, Ramazan orucu ve zekâtın yılı, haccın ise ömrü planlamaya yardımcı olduğu görülecektir. Kur'an'da emredilen

⁶⁷ Abdülkerîm el-Kuşeyrî, *Risâletü'l-Kuşeyrî* (Beyrût: Daru'l-Hayr, 2003), 130.

⁶⁸ Esma Sayın, “Tasavvuf ve Psikoloji Açısından İbnü'l-Vakt Anlayışının Etkileri”, *Marife* 12/3 (2012), 178-179.

⁶⁹ el-Bakara 2/148.

⁷⁰ Hıdır, *Vakit Disiplini*, 73-74.

⁷¹ en-Nisâ 4/103.

⁷² el-Bakara 2/238; en-Nûr 24/58, er-Rûm 30/17-18; el-İnsân 76/25; el-Asr 103/1.

⁷³ el-Bakara 2/185, 189.

birçok ibadetin, zikrin, çalışmanın ve Allah'ın kudretini ispat için getirilen birçok delilin zaman kavramının anlam alanına dâhil olan kelimelerle ilişkilendirildiği⁷⁴ dikkate alındığında baştan sona okuyucusuna “vakit” mefhumunu hatırlattığı, böylece vakit disiplini yerleştirmeye çalıştığı görülmektedir.⁷⁵ Dolayısıyla ibadetler özelinde zamanı kullanmayı bu kadar önemseyen bir din olan İslâm, sonuçta tüm zorlukları yenebilecek iradeye sahip insanlar yetiştirmiştir. Bu nedenle İslâm medeniyetine zaman merkezli medeniyet denilebilir.

Bu dünyada insan, zamanını en güzel şekilde değerlendirip gerek kendi şahsı için gerekse insanlık için faydalı işler yapmalıdır. Bu, onun hem kendisine hem insanlığa hem de Yüce Yaratıcısına karşı bir vazifesidir. Fakat Kur'an'da haber verildiğine göre bazı insanlar, dünya hayatında kimsenin kendilerine karışamayacağını, sınırlar çizemeyeceğini ve hiçbir kimseye karşı sorumlu olmadıklarını iddia etmişlerdir. Bu iddianın temelinde ise onlarda ahiret inancının olmaması yatmaktadır. Çünkü dünyada insanlara sorumluluk duygusu kazandıran en önemli etken, âhiret inancıdır. Âhiret yok sayıldığında dünya hayatının düzenlenmesi adına gönderilen elçiler ve onların getirdiği vahiy, verilen tüm emirler ve konulan tüm yasaklar temelsiz kalmakta, dünya hayatı kurlsız, gagesiz, başıboş bir saha haline gelmekte ve insan: “*Hayat ancak dünya hayatımızdır. Artık biz bir daha diriltilecek de değiliz*”⁷⁶ diyebilmektedir.⁷⁷ Bu inanca sahip olanlara karşı Kur'an, şu temel soruyu sormaktadır: “*İnsan, kendisinin başıboş bırakılacağını mı zann ediyor?*”⁷⁸ Kur'an, insanların bu yanılgısını onların boşuna yaratılmadığı gibi⁷⁹ dünyada da başıboş bırakılmayacağını hatırlatarak düzeltmeye çalışır.⁸⁰ Ayrıca her an murakabe altında yaşadığını da hatırlatmaktadır: “*Hiç kimsenin onu görmediğini mi sanıyor?*”⁸¹ Dolayısıyla bir insan bu şartlar altında zamanını dijital oyunlar veya sosyal medya gibi nispeten boş işlerle heba etmesi onun adına büyük bir kayıp belki de sonu hüsrarla bitecek bir eğlence olacaktır.

Allah, bu evreni ve insanları oyun ve eğlence olsun diye değil,⁸²

⁷⁴ Örn. el-Bakara 2/164, 238; Âl-i İmrân 3/190; Yûnus 10/67; el-İsrâ 17/12, 78-79; Tâhâ 20/130; en-Nûr 24/58; el-Furkân 25/47, 64; en-Neml 27/86; er-Rûm 30/17-18; et-Tûr 52/49; el-İnsân 76/25.

⁷⁵ Hıdır, *Vakit Disiplini*, 17, 62.

⁷⁶ el-En'âm 6/29.

⁷⁷ İbrahim Yıldız, *Kur'an İnsan ve Yanılgı -Psikososyal Bir Okuma-* (Bursa: Emin Yayınları, 2019), 351.

⁷⁸ el-Kıyâme 75/36.

⁷⁹ el-Mü'minûn 23/115.

⁸⁰ el-Kıyâme 75/36.

⁸¹ el-Beled 90/7.

⁸² el-Enbiyâ 21/16; ed-Duhân 44/38.

bir amaca ve bir hikmete göre yaratmıştır.⁸³ İnsanlar, kendilerinin başıboş olarak yaratılmadıklarını, evrenin ve içindekilerinin yaratılışındaki ciddilik unsurunu, yaratılıştan itibaren gönderilen peygamberler ve kitaplardan da anlayabilirler. Eğer evreni ve insanı Yaratan, vahiy göndererek onlara müdahale ediyorsa evrende asla bir başıboşluk olamaz. Dolayısıyla bu evrenin özünde bulunan ciddilik, onun vazgeçilmez bir unsurudur ve aynı şekilde ölümden sonra gerçekleşecek hesaplaşma da aynı oranda ciddidir.⁸⁴ Bu açıdan Rabbine hesap vereceği bilincinde olan bir mü'minin zamanını boş işlerle geçirmesi düşünülemez. Çünkü Kur'ân, "*O, hanginizin daha güzel amel yapacağını sınamak için ölümü ve hayatı yaratandır...*"⁸⁵ buyurarak dünyadaki ölüm ve hayat gerçeğini insanın düşüncesine yerleştirip onu bunların gerisindeki imtihan olgusuna karşı uyanık olmaya çağırır. Ölüm ve hayat, akleden bir insana bu dünyanın bir oyun ve eğlence ortamı olmadığını hatırlatarak onun rahat ve sorumsuz davranmasına, zamanını boş işlerle heba etmesine engel olur.

Allah, yarattıktan sonra bazılarının iddia ettiği gibi insanı ve evreni kendi haline bırakmamış,⁸⁶ onları her an kontrol edip sürekli yaratmaya devam etmiştir.⁸⁷ Ayrıca insanın başıboş yaratıldığı yanlışlığına karşı Kur'ân, insanın yapıp ettiklerinin her an kayıt altına alındığını,⁸⁸ bu kaydın küçük büyük her şeyi içerdiğini,⁸⁹ Allah'ın her varlığı her an gördüğünü⁹⁰ vurgular. İnsanın sorumluluğunu ifade eden ve yapıp ettiklerinin kaydedildiğini haber veren Kur'ân, insanın kesinlikle hesaba çekileceğini ve ceza-mükâfat ne hak etmişse eksiksiz verileceğini de hatırlatır.⁹¹ Tüm bu hatırlatmalar insanı her an zinde tutmaya yetecek uyarıları içermektedir.

Sonuç

İletişim teknolojisinin hızla geliştiği günümüzde hayat adeta dijital ortamlara taşınmıştır. Özellikle tüm dünyayı etkileyen pandemi süreci, bu durumu daha da perçinlemiş ve insanın zamanı verimli kullan-

⁸³ ez-Zâriyât 51/56.

⁸⁴ Seyyid Kutub, *Fi Zılâli'l-Kur'ân* (Kahire: Dâru's-Şurûk, 2003), 4/2371.

⁸⁵ el-Mülk 67/2; Ayrıca bkz. Hûd 11/7.

⁸⁶ el-Mü'minûn 23/27.

⁸⁷ Yûnus 10/34; en-Neml 27/64; el-Ankebût 29/19; er-Rûm 30/11, 27.

⁸⁸ el-İsrâ 17/13-14.

⁸⁹ el-Kehf 18/49; el-Kamer 54/52-53.

⁹⁰ en-Nisâ 4/1; el-Ahzâb 33/52; el-İnşikâk 84/14-15; el-Fecr 89/14.

⁹¹ el-Bakara 2/284; el-A'râf 7/6; el-Hicr 15/92-93; el-Enbiyâ 21/1; en-Necm 53/39-41, ez-Zilzâl 99/7-8.

ma alışkanlıklarını tersyüz etmiştir. Dolayısıyla günümüzde dikkat edilmesi gereken en önemli hususlardan biri, zamanı boşa geçirten veya zamana değer katan eylemlerin farkına varabilmek ve buna uygun bir hayat tarzı geliştirebilmektir. Fakat içinde yaşadığımız dijitalleşme çağında bunu gerçekleştirmek gerçekten zorlaşmıştır. Özellikle herkesin her an yanında bulundurduğu akıllı telefonların zamanın boşa geçirilmesi için her türlü imkânı hazırladığı düşünüldüğünde dijital çağda zamanın kontrolü ve verimli kullanılması gerçekten güçlü bir iradeyi gerekli kılmaktadır. Gerek sosyal medya gerekse dijital oyunlar, gençlerin zamanlarını heba etmekte ve onları kendilerini geliştirme imkânlarından mahrum etmektedir.

Zaman, insan için bir tarafında iyilik diğer tarafında kötülük olan bir madalyon gibidir. Kişi madalyonun hangi yönünün kendisine doğru döneceğine yine kendisi karar verir. İyi değerlendirildiğinde zaman, kişiyi başarıya ve mutluluğa götüren; değerlendirilemediğinde ise başarısızlığı ve hüsrana götüren bir araç olacaktır. Bu açıdan Kur'ân, farklı boyutlarıyla zamana yemin ederek onun önemini ortaya koymakta ve tüm insanlığı bu konuda tefekküre davet etmektedir. Özellikle Asr sûresine mutlak manada zamana yemin edilerek başlanması, dünya hayatının sonunda insanı bekleyen hüsrandan kurtuluşun reçetesini sunarken insanın zamana karşı tutumunun da hayatî önemine dikkatleri çekmektedir. İçeriği iman, sâlih amel, hakkı ve sabrı tavsiye etmek olan bu reçete, hayatın merkezi yapılmadığı takdirde geçen her dakika insan için bir ziyan ve hüsrandır. *“Her insan için ancak kendi çalışmasının karşılığı vardır.”* (en-Necm 53/39) âyeti, sâlih ameller işlenmesi gerektiğini ortaya koymaktadır.

Çoğu insan en kıymetli varlığı olan zaman nimetinin önemini idrak edemeyerek ömrünün sonlarına doğru büyük bir pişmanlık yaşamaktadır. Hayatını en güzel şekilde değerlendirenler, her alanda öne çıkmakta ve ortaya koydukları eserler nedeniyle asırlarca isimleri yâd edilmektedir. Gerek dinî gerekse din dışı tüm alanlarda elde edilen başarıların temelinde yaşam sermayesinin etkili ve verimli kullanılması yatmaktadır. Zamana kayıtsız kalınması ve onun boş işlerle heba edilmesi, dünyevî başarısızlıkların yanı sıra uhrevî hüsrânı da beraberinde getirmektedir. Dolayısıyla Müslüman genç, zamanını değerlendirme konusunda uyanık olmalı ve internet, sosyal medya gibi günümüz imkânlarını fayda eksenli kullanmayı bilmelidirler. Bu gerek dünyamızın gerekse ahiretimizin mamur olması için olmazsa olmaz bir durum olarak karşımızda durmaktadır.

Kaynakça

- Adorno, Theodor W. *Kültür Endüstrisi Kültür Yönetimi*. çev. Nihat Ülner v.dğr. İstanbul: İletişim Yayınları, 2007.
- Anlayışlı, Cemre- Serin, Nergüz Bulut. *Ergenlerde İnternet Bağımlılığı ve Depresyon*. Ankara: Dorlion Yayınları, 2019.
- Avcı, Müjdat. "Ergenlikte Toplumsal Uyum Sorunları". *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 7/1 (2006), 39-63.
- Babacan, Mehmet Emin. *Sosyal Medya ve Gençlik*. İstanbul: Bir Yayıncılık, 2017.
- Bennâ, Hasan el-. *Risaleler*. çev. Hasan Karakaya- H. İbrahim Kutlay. İstanbul: Hikmet Neşriyat, 1992.
- Bostancı, Mustafa. *Sosyal Medya -Dün Bugün Yarın-*. Konya: Palet Yayınları, 2019.
- Castells, Manuel. "Gerçek Sanallık Kültürü". *Cogito* 30 (2002), 212-215.
- Cerici, Sedat. *Sosyal Medya -Çağlar, Ağlar, Bağlar-*. İstanbul: Onto Yayınları, 2019.
- Cerrahoğlu, İsmail. *Tefsir Usulü*. Ankara: Diyanet Vakfı Yayınları, 9. Basım, 1993.
- Ceyhan, Esra. "Ergen Ruh Sağlığı Açısından Bir Risk Faktörü: İnternet Bağımlılığı". *Çocuk ve Gençlik Ruh Sağlığı Dergisi* 15/2 (2008), 109-116.
- Çakır, Hamza. "Sosyal Medya ve Kaybedilen Mahremiyet". *Mahremiyet Bağlamında Sosyal Medya ve Aile*. ed. Fatih Kurt. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 4. Basım, 2020.
- Deligöz, Eda. *Sanal Dünya ve İnsan*. İstanbul: KDY Yayıncılık, 2020.
- Demirci, Muhsin. *Tefsir Usulü*. İstanbul: İFAV Yayınları, 73. Basım, 2018.
- Doğan, Uğur - Karakuş, Yahya. "Lise Öğrencilerinin Sosyal Ağ Siteleri Kullanımının Yordayıcısı Olarak Çok Boyutlu Yalnızlık". *Sakarya University Journal of Education* 6/1 (2016), 57-71.
- Düğer, Meryem. "Dijital Çağın Hastalığı: İletişimi Kaybetme Korkusu Nomofobi ve Netlessfobi". *Sosyal Medya ve Etkileri*. ed. Halil Özcan Özdemir. Ankara: Gece Akademi, 2019.
- Erdem, Haluk vd. "Mobil Telefon Yoksunluğu Korkusu (Nomofobi) Yayılımı: Türkiye'den Üniversite Öğrencileri ve Kamu Çalışanları Örnekleme". *Bilişim Teknolojileri Dergisi* 10/1 (2017), 1-12.
- Erdem, Haluk vd. "Üniversite Öğrencilerinde Mobil Telefon Yoksunluğu Korkusunun (Nomofobi) Akademik Başarıya Etkisi". *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi* 21/3 (2016), 923-936.
- Geçer, Ekmel. *Sosyal Medya ve İletişim Psikolojisi*. İzmir: DİB Yayınları, 2. Basım, 2020.
- Hazar, Murat. "Sosyal Medya Bağımlılığı Bir Alan Çalışması". *İletişim Kuram ve Araştırma Dergisi* 32 (2011), 151-176.
- Hıdır, Özcan. *Vakit Disiplini*. İstanbul: Erkam Yayınları, 2020.
- İbn Âşûr, Muhammed Tâhir. *et-Tahrîr ve't-tenvîr*. 30 Cilt. Tunus: ed-Dâru't-Tunûsiyye li'n-Neşr, 1984.
- İbn Haldun. *Mukaddime*. çev. Süleyman Uludağ. İstanbul: Dergâh Yayınları, 5. Basım, 2007.
- Kara, Tolga. "Kültür Endüstrisi Kavramı Çerçevesinde Medya Ürünleri: Eleştiri

- rel Yaklaşım". *The Turkish Online Journal of Design Art and Communication* 4/1 (2014). <https://dergipark.org.tr/tr/pub/tojdac/156820>
- Kıran, Selçuk vd. "Sosyal Medya Kullanımının Kişiler Üzerindeki Etkilerinin İncelenmesi". *Bilişim Teknolojileri Dergisi* 13/4 (2020), 435-441.
- Kuşeyrî, Abdülkerîm el-. *Risâletü'l-Kuşeyrî*. Beyrût: Daru'l-Hayr, 2003.
- Kutub, Seyyid. *Fî Zılâli'l-Kur'ân*. 6 Cilt. Kahire: Dâru's-Şurûk, 2003.
- Oyman, Nihat. "Sosyal Medya Dindarlığı". *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 28 (2016), 125-167.
- Râzî, Fahreddîn er-. *Mefâtihu'l-gayb*. 32 Cilt. Beyrût: Dâru'l-Fikr, 1981.
- Sayın, Esmâ. "Tasavvuf ve Psikoloji Açısından İbnü'l-Vakt Anlayışının Etkileri". *Marife* 12/3 (2012), 177-190.
- Taberî, Ebû Ca'fer et-. *Câmi'u'l-beyân an te'vîli âyi'l-Kur'ân*. thk. Abdulmuhsîn et-Turkî. 26 Cilt. Kahire: Dâru Hicr, 2001.
- Tarhan, Nevzat - Nurmedov, Serdar. *Bağımlılık Sanal veya Gerçek Bağımlılıkla Başa Çıkma*. İstanbul: Timaş Yayınları, 8. Basım, 2020.
- Yazır, Muhammed Hamdi. *Hak Dini Kuran Dili*. İstanbul: Eser Neşriyat, 3. Basım, 1979.
- Yıldırım, Serdar - Kişioğlu, Ahmet Nesimi. "Teknolojinin Getirdiği Yeni Hastalıklar: Nomofobi, Netlessfobi, Fomo". *SDÜ Tıp Fakültesi Dergisi* 25/4 (2018), 473-480.
- Yıldız, İbrahim. "Kur'ân Çerçevesinde Farklı Dine Mensup Ebeveyn-Çocuk Arasındaki İlişkinin Sınırları". *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi* 21/1 (2021), 237-266.
- Yıldız, İbrahim. *Kur'ân İnsan ve Yanılgı -Psikososyal Bir Okuma-*. Bursa: Emin Yayınları, 2019.